

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 930.1:94(477)»192»

DOI 10.69550/3041-1467.10.361974

Юлія ЛЕБЕДЕВА

кандидатка історичних наук, старша дослідниця, вчений секретар, Національний музей «Київська картинна галерея», вул. Терещенківська, 9, м. Київ, Україна, індекс 01004 (lebedeva-yuliya@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-0628-0309

Scopus Author ID: 58117471100

ResearcherID: GQZ-7854-2022

Yuliia LIEBEDIEVA

PhD (History), Senior Researcher, Academic Secretary, National Museum «Kyiv Art Gallery», 9 Tereshchenkivska Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01004 (lebedeva-yuliya@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Лебедева, Ю. (2026). Формування системи радянської історичної науки (1920-ті рр.). *Axis Europae*, 10, 15-25. doi: 10.69550/3041-1467.10.361974

Bibliographic Description of the Article: Liebedieva, Yu. (2026). Formuvannia systemy radianizatsii ukrainiskoi istorychnoi nauky (1920-ti rr.) [Formation of the System of Sovietization of Ukrainian Historical Scholarship (1920s)]. *Axis Europae*, 10, 15-25. doi: 10.69550/3041-1467.10.361974 [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РАДЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ (1920-ті рр.)

Анотація. У статті досліджується формування системи радянської історичної науки в 1920-х роках у контексті утвердження колоніально-радянської моделі влади та поступового підпорядкування гуманітарних знань політичним інтересам більшовицького режиму. **Метою** дослідження є виявлення інституційних, організаційних та концептуальних механізмів встановлення ідеологічного контролю над українською історіографією в УСРР та з'ясування їхнього впливу на трансформацію національного історичного нарративу, зміну методологічних засад історичних досліджень і витіснення традицій українського державницького історіописання. **Методологічну основу** становлять принципи історизму, наукової об'єктивності, системний і проблемно-хронологічний підходи; використано методи історіографічного аналізу, порівняння, узагальнення та критичного осмислення джерельної бази. Проаналізовано партійний контроль за діяльністю наукових установ, цензурні обмеження, кадрову політику, репресивні практики та впровадження марксистсько-ленінської методології як обов'язкової норми академічного пізнання. Особливу увагу приділено трансформації структури наукових інституцій, зміні навчальних програм і змісту історичних досліджень. Очевидним є суперечливий характер політики українізації, яка,

попри певне відродження українського культурного життя, супроводжувалася посиленням централізованого контролю та поступовим обмеженням автономії історичної науки. **Наукова новизна** полягає у комплексному аналізі 1920-х років як ключового етапу інституційного оформлення системи радянського ідеологічного контролю, коли було закладено структурні механізми денационалізації історичного наративу та підпорядкування історіографії партійним директивам. Зроблено **висновок**, що саме в цей період сформувалися засади радянської моделі функціонування історичної науки, які визначили її подальший розвиток.

Ключові слова: українська історіографія, радянська денационалізація, ідеологічний контроль, УРСР, історичний наратив.

FORMATION OF THE SYSTEM OF SOVIETIZATION OF UKRAINIAN HISTORICAL SCHOLARSHIP (1920s)

Abstract. The article examines the formation of the system of Sovietization of Ukrainian historical scholarship in the 1920s within the context of the establishment of a colonial-Soviet model of governance and the gradual subordination of the humanities to the political interests of the Bolshevik regime. **The purpose of the study** is to identify the institutional, organizational, and conceptual mechanisms of establishing ideological control over Ukrainian historiography in the Ukrainian SSR and to clarify their influence on the transformation of the national historical narrative, changes in the methodological foundations of historical research, and the displacement of the traditions of Ukrainian state-centered historiography. The **methodological framework** is based on the principles of historicism, scholarly objectivity, and systemic and problem-chronological approaches; the methods of historiographical analysis, comparison, generalization, and critical interpretation of the source base are applied. The study analyzes party control over academic institutions, censorship restrictions, personnel policy, repressive practices, and the introduction of Marxist-Leninist methodology as a mandatory norm of academic inquiry. Particular attention is paid to the transformation of the structure of scientific institutions, changes in curricula, and the content of historical research. The contradictory nature of the Ukrainization policy is emphasized, as despite a certain revival of Ukrainian cultural life, it was accompanied by the strengthening of centralized control and the gradual limitation of the autonomy of historical scholarship. **The scientific novelty** of the article lies in the comprehensive analysis of the 1920s as a key stage in the institutional formation of the Soviet system of ideological control, during which the structural mechanisms of denationalization of the historical narrative and the subordination of historiography to party directives were established. It is **concluded** that it was during this period that the foundations of the Soviet model of historical scholarship were formed, determining its further development.

Key words: Ukrainian historiography, Sovietization, denationalization, ideological control, Ukrainian SSR, historical narrative.

Постановка проблеми. Неможливо аналізувати стан української історичної науки в радянський період без чіткого розуміння того, що йшлося не лише про зміну інституційних умов її функціонування, а й, перш за все, про цілеспрямоване руйнування національних історичних традицій. Цей критерій – ступінь збереження чи руйнування національного змісту, методологічної самостійності та предметної області

історіографії – є вирішальним для оцінки розвитку української історіографії в умовах радянської влади.

Виходячи з такого підходу, не варто обмежуватися лише формальними та політичними змінами чи кадровою плинністю в наукових установах, а варто аналізувати різні фактори: ідеологічний контроль за інтерпретацією минулого, допустимі межі наукової дискусії, сприйняття української історичної культури та ступінь інтеграції марксистсько-ленінської методології як обов'язкової норми. Саме поєднання цих параметрів дозволяє простежити не хаотичну трансформацію, а цілісну логіку колоніальної політики СРСР у сфері історичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема колоніально-радянської трансформації української історіографії в контексті встановлення радянського режиму знайшла відображення в працях українських та зарубіжних дослідників. Тривалий час аналізом методологічних принципів української історіографії, особливостями її розвитку під політичним та ідеологічним тиском, а також процесами зміни поколінь серед істориків та трансформацією історичних наративів протягом XX та XXI ст. займається професор Я. Калакура (Калакура, 2004; Калакура, 2020). Історик Л. Зашкільняк досліджував розвиток української історичної науки в контексті європейських історіографічних процесів, приділяючи увагу проблемам історичної методології та впливу політичних факторів на гуманістичні знання (Зашкільняк, 1999). Окремі аспекти впливу історичної науки та освіти на формування світоглядних орієнтирів українського суспільства в 1920-х рр. розглянуто в дисертації О. Удода (Удод, 2000).

Для розуміння радянської моделі історичної науки важливими є дослідження Г. Касьянова та С. Єсельчика, що зосереджені на формуванні офіційної радянської історіографії та політиці пам'яті (Касьянов, 1999; Єсельчик, 2008). Дослідник І. Гирич порушив окремі питання взаємозв'язку історіографії та національної ідентичності (Гирич, 2014). Водночас, питання комплексного аналізу механізмів інституціоналізації радянської української історичної науки протягом 1920-х роках залишається недостатньо систематизованим та потребує подальших досліджень.

Мета дослідження – проведення комплексного історіографічного аналізу проблеми репрезентації національної історії України в контексті колоніально-радянської спадщини, визначення особливостей формування та трансформації історичного наративу в українській історіографії, а також визначення тенденцій його переформулювання в сучасному науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Що розуміє сучасна наука під національними традиціями української історіографії? Це історично сформовані засадничі принципи, на яких зароджувалися, розвивалися і збагачувалися знання з історії етногенезу українського народу, формування нації, її території, державності, про господарське, культурне та духовне життя. Йдеться про рідну мову, народні звичаї, історичну пам'ять, які формують національну ідею, свідомість, науковий світогляд, патріотизм і любов до Батьківщини. Втрачаючи національні традиції, історія перетворюється на сукупність фактів без національного осердя. Національні традиції – це і науковість знань, їх достовірність, всебічність, документалізм, доступність та інші ознаки, які закладались народною творчістю, княжими і козацькими літописцями, діячами освіти, культури, науки, духовності, передусім Тарасом Шевченком та Іваном Франком, відпрацьовувались професійними істориками, насамперед науковою школою Михайла Грушевського. Вони лягли в основу наукових досліджень доби Української революції 1917

– 1921 рр., але були понижені в ході комунізації підрадянської України і лише частково збереглися завдяки історикам, які опинилися в еміграції або сформувалися в діаспорі.

Беручи до уваги, що ці процеси вже отримали висвітлення в низці історіографічних студій (Гапеева, 2017, с. 53–57), існує значна джерельна база того, що можна стисло викласти в хронологічну послідовність як продовження багатовікової колоніальної політики Московії щодо заборон української мови, культури, історії, стирання національної пам'яті та ідентичності (Калакура, 2004, с. 39–40).

Отже, можна виокремити шість умовних підперіодів або етапів нищення національного спрямування і традицій українського історієписання, силового насадження марксистської методології і партійно-класового підходу.

Перший з них охоплює 1920-ті рр., коли більшовицький режим у маніпулятивних цілях вдався до політики українізації з одночасним переслідуванням самостійницького руху і посиленням контролю за ідейною спрямованістю та змістом праць з історії України.

Другий етап (початок 1930-х – середина 1940-х рр.) започаткували згорання українізації, справа «СВУ», голодомор і посилення репресій проти українських істориків (Михайло Грушевський, Матвій Яворський та ін.). Його вершиною стали «розстріляне відродження», «великий терор», радянська окупація західноукраїнських земель і знищення там осередків національної історіографії.

Третій етап (1947 р. – перша половина 1950-х рр.) – агонія сталінізму і викриття «політичних» помилок у висвітленні історії України та націоналістичних «перекручень».

Четвертий етап (друга половина 1950-х – середина 1960-х рр.) позначився переорієнтацією історичної науки на виклики критики культу особи Сталіна і хрущовської «відлиги», її фальсифікація під впливом міфу про «возз'єднання України з Росією».

Так звана «брежнєвщина» найповніше характеризує історичну політику в УРСР **п'ятого** етапу (1966 – 1985 рр.): наростання авторитаризму, переслідування прихильників створення «альтернативної» історії України під впливом шістдесятників, протидії тотальній русифікації та інтернаціоналізації суспільства.

Нарешті, з **шостим** етапом (1986 – 1990 рр.) властиве наростання кризи радянської парадигми української історії, протистояння в історичній науці, з одного боку, прихильників суверенізації України і суспільних змін, задекларованих горбачовською перебудовою, а з другого, представників консервативних сил. Новим явищем цього етапу стало долучення українських істориків до надбань діаспорної історіографії.

Запропонована періодизація дозволяє простежити еволюцію механізмів ідеологічного та інституційного контролю над історичною наукою. Найбільш репрезентативним періодом з точки зору формування радянської системи нагляду є 1920-ті та 1930-ті роки, коли були закладені основи для більшої денационалізації української історіографії. Аналіз цього етапу дозволяє виявити витоки та логіку подальших трансформацій.

Після більшовицько-російської окупації українських земель, проголошення так званої УСРР і втягування її до складу СРСР розпочалася тотальна радянська і комунізація країни, ідеологізація історії, її денационалізація. Починаючи з 1920-х рр., застосовуються жорсткі адміністративно-командні методи організації історичної науки, що характеризувались відмовою від традиційних принципів демократизму, самоорганізації, самоуправління (Кульчицький, 1996, с. 224–225), насадженням партійно-класового підходу в оцінці історичних подій, явищ та постатей. Такий підхід призвів до

централізації історичної науки, перетворення її в ідеологічну служницю тоталітарного режиму (Крупницький, 1957).

Є підстави вважати, що це вирішальний момент для розуміння не лише еволюції української історичної науки, а й її катастрофічних наслідків. Радянсько-історичні взаємовідносини не обмежувалися ідеологічними основами, а й мали значний вплив на характер наукової роботи. Історики стали інструментами політичної агітації, а їхні дослідження – інструментами контролю над масовою свідомістю. Відмова від традиційних наукових принципів, об'єктивності та навіть самостійного пошуку істини перетворила історію на суто політичну пропаганду. У своїй спробі знищити національну ідентичність історії радянська влада не лише ліквідувала унікальні культурні особливості українського народу, а й поставила під загрозу саму можливість об'єктивного наукового дослідження.

В результаті цього процесу українська історична наука пережила не лише політичний та адміністративний тиск, а й глибоку моральну кризу. Цей радянський період історії України є важливим розділом не лише в історії науки, а й у культурному становленні країни, адже навіть у повоєнні роки він залишив глибокий шрам на українській ідентичності.

Зокрема, з метою ослаблення українського спротиву радянській окупаційній режим вдався до проведення політики «коренізації» (в УСРР – «українізації»). Одним із її проявів було вивчення представниками комуністичної партії республіки місцевих мов, а також розвиток національної культури, освіти та залучення до кадрового складу представників корінного населення. Контроль над суспільством став м'якшим, ніж у період політики «воєнного комунізму» (Яремчук, 2017, с. 113).

Попри видиму суперечність між посиленням контролю над історичною наукою та політикою українізації, обидва процеси були складовими однієї політичної стратегії. Коренізація мала за мету залучити місцеве населення до побудови соціалізму та зміцнити легітимність радянської влади. Натомість централізація науки гарантувала збереження ідеологічної однорідності та монополії на трактування історичних подій. У такий спосіб обидві тенденції ніби не суперечили одна одній, а насправді вели до посилення впливу комуністичної партії.

Українізація та певна інерція українського національно-визвольного руху в 1917 – 1921 рр. давали шанс для розвитку української історичної науки та публікації історичних праць, але це сприймалося як загроза для більшовицького режиму (Кодратюк, 2013, с. 250). Зокрема, Й. Сталін звернув увагу на неправильне розуміння О. Шумським цілей українізації, що могло зумовити «відчуженість» української культури від російської (Колесник, 1995, с. 25). Радянська історична наука не ігнорувала факт існування Української держави, але водночас спотворювала та перекручувала його. Вона замовчувала або применшувала національно-визвольні змагання як важливі етапи розвитку Української держави, інтерпретуючи їх у рамках класової боротьби та ідеологічних догм, що значно обмежувало об'єктивне розуміння цієї частини історії (Павленко, Пивовар, 2001, с. 9).

У 1920-х рр. українізацію підтримували прихильники ідеї націонал-комунізму О. Шумський та М. Скрипник, однак вони були непослідовними щодо українських істориків, оскільки вбачали в них політичних противників. О. Шумський у промові на червневому пленумі 1926 р., відзначивши цей фактор, наказав готувати вчених-істориків із числа комуністів. Не була послідовною й підтримка М. Скрипником М. Грушевського в ході конфліктів історика з НКО та керівництвом ВУАН, оскільки це

не визначало позицію радянської влади щодо українських істориків (Водотика, 2006, с. 44). Офіційна позиція радянської влади втілювалася в теорії «боротьби двох культур» Д. Лебеда, яка була антиукраїнською за спрямуванням та відображала несприйняття української історіографії радянською владою (Комаренко, 1994, с. 85). Саме тому націонал-комуністи виступали проти розвитку української історіографії, яка ідеологічно не відповідала наративам партії. Зокрема, за висловлювання М. Грушевського проти шовіністичного ставлення радянської влади до українізації О. Шумський звинуватив його в націоналізмі, «дискредитації Москви як центру світового пролетарського руху», антирадянщині (Водотика, 2006, с. 45).

Ідеї націонал-комунізму, представлені такими дослідниками, як О. Шумський та М. Скрипник, стали надзвичайно суперечливими в контексті розвитку української історіографії 1920-х років. З одного боку, їхнє прагнення підтримувати українізацію виглядало спробою зміцнити національну ідентичність у рамках радянської системи. Проте їхнє ставлення до українських істориків, зокрема до М. Грушевського, демонструвало прагнення контролювати наукову думку і звужувати її в межах партійної лінії. Вони не були готові прийняти незалежну думку, яка суперечила офіційній ідеології радянської влади, навіть якщо ця думка відображала реальні історичні процеси.

Така позиція радянської влади, втілена в теорії «боротьби двох культур», може свідчити про бажання знищити національні риси української культури та історії в ім'я ідеологічної єдності. Вона показує, як історіографія використовувалася не як пошук істини, а як інструмент політичної боротьби, причому навіть видатні діячі ставали жертвами партійних репресій. Такий підхід до історії, який не враховує національні прагнення та інтелектуальну свободу, обмежує розвиток науки та уповільнює процеси демократизації в суспільстві.

Слід зазначити, що в 1920-ті рр. ще залишалися можливості дослідження світової історичної думки, хоча з року в рік усе менші. Праці провідних радянських учених-марксистів – М. Покровського та М. Яворського – засвідчують їхнє ознайомлення з новітньою історичною, зокрема німецькомовною літературою, роботою Міжнародних історичних конгресів, поглядами визначних діячів української діаспори Д. Дорошенка та В. Липинського, діяльністю НТШ у Львові, Українського наукового інституту у Відні та його виданнями. Наукове відрядження за кордон здійснила К. Грушевська. Привезена нею наукова література була опрацьована співробітниками очолюваних її батьком науково-дослідних інституцій, задіяна при читанні кількох ознайомлювальних лекцій за результатами відрядження. Але необхідність знання немарксистської літератури підносилося вкрай однобічно – як потреба краще зрозуміти всю революційність марксизму порівняно з попередньою традицією, його конструктивність, на відміну від старих буржуазних теорій, які затягнули історію в глухий кут глибокої кризи (Кислюк, 2008, с. 186–187).

Друковані видання ретельно оглядалися й піддавалися цензурі. Значна кількість книг знищувалася, автори піддавалися репресіям, вилучені з обігу книги переміщувалися у спецсховища. Відділи спеціального зберігання таких видань були створені відповідно до постанови РНК РРФСР від 12 грудня 1921 р. Книгами «контрреволюційного та релігійного характеру» стала література, видана в Галичині та Волині до 1939 р., видання 1917 – 1921 рр., що не пройшли радянську цензуру; книги 1918 – 1936 рр., написані «ворогами народу», або що містили згадки про них, їх цитати, книги та періодика, видані емігрантами; іноземна література і преса; видання з релігійної тематики тощо. Всі ці видання не включалися до загальних каталогів. Спецфонд у період гітлерівської

окупації було знищено. Пожежею 1964 р. було ліквідовано значну частину українки. У 1968 р. у спецфонді було створено ще більш закритий фонд – сектор контрпропаганди, де зберігалася «ідеологічно шкідлива література» (Дзира, 2022, с. 60–61).

У цьому контексті цензура є не лише інструментом політичного контролю, а й спробою радянської влади ліквідувати будь-який альтернативний чи національний наратив. Це була систематична, спланована кампанія зі знищення української ідентичності шляхом знищення або приховування культурних та наукових досягнень, а також літератури, яка не відповідала офіційній радянській ідеології. Заборони на публікації, що включали огляд національних рухів, релігійні питання або пов'язані з українською діаспорою, підтверджували прагнення авторитарного режиму знищити культурні основи національної свідомості.

Фактично, такі дії відображали навмисне витіснення української культури з усіх сфер суспільного життя, аж до того, що навіть друковане слово стало ворожим. Цю політику підтримувало не лише партійне керівництво, а й культурні та наукові установи, які виконували функцію ідеологічного контролю. Водночас це означало, що протягом поколінь у Радянському Союзі історична пам'ять та культурна спадщина українців були доступні лише через опір та неформальні засоби, що створювало ситуацію подвійності та ворожості до офіційної історії.

Саме тому постає питання: чому багато українських інтелектуалів, діячів культури та простих людей були змушені працювати в підпіллі, а іноді й у літературних та наукових традиціях, що залишалися на далеких околицях радянської політичної системи? Усі ці обставини створили серйозні проблеми для розвитку української історіографії, але водночас стали стимулом для створення альтернативних історичних наративів, особливо в період незалежності України, які вже стали основою національного відродження та сили духу українців.

Більшовики масово вилучали «ідеологічно шкідливу літературу» з мережі книжкової торгівлі. Контроль за цим процесом проходив із 1923 р. під наглядом Центру управління у справах друку, яке заборонило ввезення книг з-за кордону. До 1924 р. праці М. Грушевського, що надходили до УСРР, вилучалися та перероблялися на макулатуру (Водотика, 2006, с. 47).

Ідеологічний наступ на «буржуазну науку» в 1920-ті рр. проявлявся, зокрема, через впровадження до навчальних програм аспірантур наукових установ обов'язкових курсів суспільствознавчого циклу. Ці дисципліни мали суто ідеологічне спрямування та були покликані формувати рафіновані марксистські кадри. Серед них – «політекономія», «економічний матеріалізм», «теоретичні основи марксизму», «історія революції і радянської конституції». З іншого боку, через відсутність у 1920-х рр. в УСРР єдиних аспірантських програм керівники наукових установ могли ще стримувати втручання офіційної ідеології в перебіг підготовки майбутніх науковців, відносно самостійно формувати зміст і структуру навчального процесу (Яремчук, 2017, с. 115).

До контролю над історичною наукою залучалися органи ДПУ. Радянська каральна система займалася обліком неблагонадійних авторів, якими були більшість українських істориків. За ними відбувалося стеження та збір матеріалів, які згодом використовувалися для політичної дискредитації під час показових процесів. Застосовувалися також репресії, але до 1928 р. науковців арештовували на короткі строки й виносили їм м'які вироки. Арешти ще не були масовими. Усе це здійснювалося з метою залякування вчених-істориків і змушення їх до співпраці з більшовицькою владою. На ситуацію певною мірою впливали також лібералізація початку непу та дефіцит

кваліфікованих науковців. Зокрема, в листопаді 1921 р. був заарештований відомий історик та археолог М. Рудинський, у 1922 р. – М. Слабченко, у 1925 р. засуджено ряд директорів історичних музеїв – С. Дложевського, М. Біляшівського, М. Макаренка, М. Рудинського, Д. Яворницького. У 1922 р. з УСРР за рішенням ЦК КП(б)У вислано 77 працівників культури, у тому числі професорів-істориків (Водотика, 2006, с. 48). Окрім того, радянські каральні органи були причетними до заборони видань представників української національної історіографії: ДПУ в 1925 р. розіслало циркуляр про визнання «Історії України-Русі» «шкідливою» працею та рекомендувало припинити обіг книги (Калакура, 2004, с. 267).

Контроль над науковими установами здійснювався шляхом призначення на керівні наукові посади осіб, лояльних до радянської влади. У 1921 р. УАН було реорганізовано у ВУАН, а в 1922 р. Народний комісаріат освіти не затвердив М. Василенка президентом відомства. Її очолили спочатку О. Левицький, а згодом В. Липський. Намагання істориків зберегти традиції національної української історіографії зумовлювали адміністративне втручання в діяльність Академії з боку працівників Раднаркому та ЦК КП(б)У. Радянська влада також свідомо використовувала конкуренцію між українськими вченими для їх розколу, провокування внутрішніх конфліктів, а також для впровадження власної ідеології та методів управління в наукове середовище (Калакура, 2004, с. 262).

Висновки. Отже, радянська влада поступово підпорядкувала наукову сфері політичному контролю. Він призначав на керівні посади не найвпливовіших науковців, а тих, хто був лояльний до влади. Українську академію наук було реформовано таким чином, що це зменшило її незалежність. Попри намагання істориків зберегти українські національні традиції в науці, держава почала втручатися адміністративно – через партійні органи та уряд. Більше того, уряд навмисно провокував конфлікти між науковцями, щоб послабити їх та легше нав'язати радянську ідеологію та контроль. Отже, у 1920-х роках наука поступово втрачала свою автономію та дедалі більше ставала інструментом радянської політики. Водночас, навіть за умов посилення державного контролю, деякі вчені намагалися використовувати свій офіційний статус для часткового захисту наукових установ. У цьому контексті покажемо є приклад Д. Багалія, який, користуючись відносною лояльністю влади, намагався стримати деструктивні процеси в українській історіографії. Він обіймав посади заступника голови НК НКО УСРР, голови української СНП профспілок і комісії з преміювання наукових праць Укрнауки і ВУКСВ. Це дало змогу Д. Багалію домогтися заборони присудження наукових ступенів профспілками та надання звання членів-кореспондентів і академіків ВУАН НКО УСРР за посадою. Він також сприяв преміюванню праць істориків державницького напрямку – М. Слабченка та В. Романовського. У цілому Д. Багалій зробив чимало для збереження дореволюційних традицій української історіографії та її спадкоємності в умовах радянського тиску (Водотика, 2006, с. 61).

Можна погодитись із твердженням Я. Калакури про те, що після встановлення радянської влади частина старої генерації істориків, які сформувалися під впливом українського національного відродження та здійснили значний внесок в українську історію, були змушені на початку 1920-х рр. емігрувати за кордон, де сформували центри дослідження історії України, а саме в Берліні, Варшаві, Відні, Мюнхені, Парижі, Празі, Римі, згодом у США та Канаді. Саме ці емігрантські центри стали осередками збереження української історичної традиції та продовження наукової роботи. Водночас в Україні сформувалося нове покоління істориків, яке Я. Калакура характеризує

як «мовчазне». Його представники під страхом втратити засіб заробітку були змушені дотримуватися ідеології комунізму та критикувати досягнення попередників, які перебували під загрозою забуття (Калакура, 2020, с. 145). Така ситуація призводила до викривлення історичних фактів та втрати історичної пам'яті.

Перспективи подальших досліджень полягають у порівняльному аналізі механізмів радянізації історичної науки в інших союзних республіках та вивченні довготривалого впливу інституційних трансформацій 1920-х років на розвиток пострадянської української історіографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Водотика, С. (2006). *Історична наука УСРР 1920-х років: соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування*. Херсон: ХЮІ ХНУВС.

Гапєєва, О. (2017). Феномен Української революції 1917 – 1921 років в інформаційно-просвітницькій діяльності Російської Федерації. *Схід. Історичні науки*, 1(147), 53–57.

Гирич, І. (2014). Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.). Київ: Український письменник.

Дзира, О. (2022). Війна з українською книгою: радянські часи та сучасні реалії. *Українознавчий альманах*, 30, 59–64.

Єсельчик, С. (2008). Імперія пам'яті: російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. Київ: Критика.

Зашкільняк, Л. (1999). *Методологія історії від давнини до сучасності*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.

Калакура, Я. (2004). *Українська історіографія: курс лекцій*. Київ: Генеза.

Калакура, Я. (2020). Зміна поколінь істориків як методологічний світоглядний діалог в українській історіографії (кінець XIX – перше двадцятиріччя XXI ст.). *Український історичний журнал*, 4, 137–154.

Касьянов, Г. (1999). *Теорії нації та націоналізму*. Київ: Либідь.

Кислюк, К. (2008). *Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції*. Харків: ХДАК.

Колесник, І. (1995). Українська історіографія в контексті національного відродження України: спроба періодизації. *Історіографічний збірник*, 1, 23–32.

Комаренко, Т. (1994). «Теорія боротьби двох культур» і шляхи розв'язання національного питання в Україні (березень – квітень 1923 р.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 3, 84–90.

Кондратюк, К. (2013). Радянська Україна 20–30-х років XX ст.: сучасний історіографічний дискурс. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 48, 245–261.

Крупницький, Б. (1957). *Українська історична наука під Советами (1920 – 1950)*. Мюнхен: Інститут для вивчення СРСР.

Кульчицький, С. (1996). *Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928)*. Київ: Основи.

Павленко, В., Пивовар, С. (2001). Ідея української національної державності в радянській історіографії. *Етнічна історія народів Європи*, 9, 9–13.

Удод, О. (2000). *Роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу (1920–1930-ті рр.)*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет.

Яремчук, В. (2017). *Українська історіографія: суспільно-політична історія*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія».

REFERENCES

Vodotyka, S. (2006). *Istorychna nauka USRR 1920-kh rokiv: sotsiopolitychni, orhanizatsiini ta kontseptualni osnovy funktsionuvannia* [Historical science of the Ukrainian SSR in the 1920s: sociopolitical, organizational and conceptual foundations of functioning]. Kherson: KhI KhNUVS. [in Ukrainian].

Hapeieva, O. (2017). Fenomen Ukrainskoi revoliutsii 1917 – 1921 rokiv v informatsiino-prosvitnytskii diialnosti Rosiiskoi Federatsii [The phenomenon of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 in the information and educational activities of the Russian Federation]. *Shhid. Istorychni nauky*, 1(147), 53–57. [in Ukrainian].

Hyrych, I. (2014). *Ukrainski intelektualy i politychna okremishnist (seredyna XIX – pochatok XX st.)* [Ukrainian Intellectuals and Political Distinctiveness (Mid-19th – Early 20th Century)]. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. [in Ukrainian].

Dzyra, O. (2022). Viina z ukrainskoiu knyhoiu: radianski chasy ta suchasni realii [War against the Ukrainian book: Soviet times and modern realities]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 30, 59–64. [in Ukrainian].

Yekelchyyk, S. (2008). *Imperiia pamiaty: rosiisko-ukrainski stosunky v radianskii istorychnii uiavi* [Empire of Memory: Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination]. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].

Zashkiliak, L. (1999). Metodolohiia istorii vid davnyiny do suchasnosti [Methodology of History from Antiquity to Modernity]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. (2004). *Ukrainska istoriografii: kurs leksii* [Ukrainian historiography: course of lectures]. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. (2020). Zmina pokolin istorykiv yak metodolohichniy svitohliadnyi dialoh v ukrainskii istoriografii (kinets XIX – pershe dvadtsiatyrychchia XXI st.) [Change of generations of historians as a methodological worldview dialogue in Ukrainian historiography (late 19th – first twenty years of the 21st century)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 137–154. [in Ukrainian].

Kysliuk, K. (2008). *Istoriiosofii v ukrainskii kulturi: vid kontseptu do kontseptsii* [Historiosophy in Ukrainian culture: from concept to conception]. Kharkiv: KhDAK. [in Ukrainian].

Kolesnyk, I. (1995). *Ukrainska istoriografii v konteksti natsionalnoho vidrozhennia Ukrainy: sproba periodyzatsii* [Ukrainian historiography in the context of national revival of Ukraine: attempt of periodization]. *Istoriografichniy zbirnyk*, 1, 23–32. [in Ukrainian].

Komarenko, T. (1994). «Teoriia borotby dvokh kultur» i shliakhy rozviazannia natsionalnoho pytannia v Ukraini (berezen – kviten 1923 r.) [«Theory of the struggle of two cultures» and ways of solving the national question in Ukraine (March–April 1923)]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, 3, 84–90. [in Ukrainian].

Kondratiuk, K. (2013). Radianska Ukraina 20 – 30-kh rokiv XX st.: suchasnyi istoriografichniy dyskurs [Soviet Ukraine of the 1920s – 1930s: modern historiographical discourse]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*, 48, 245–261. [in Ukrainian].

Krupnytskyi, B. (1957). *Ukrainska istorychna nauka pid Sovietamy (1920 – 1950)* [Ukrainian historical science under the Soviets (1920 – 1950)]. Munich: Instytut dlia vyvchennia SRSR. [in Ukrainian].

Kulchytskyi, S. (1996). *Komunizm v Ukraini: pershe desiatyrichchia (1919 – 1928)* [Communism in Ukraine: the first decade (1919 – 1928)]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

Pavlenko, V., & Pyvovar, S. (2001). *Ideia ukrainskoi natsionalnoi derzhavnosti v radianskii istoriohrafii* [The idea of Ukrainian national statehood in Soviet historiography]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 9, 9–13. [in Ukrainian].

Udod, O. (2000). *Rol istorychnoi nauky ta osvity u formuvanni dukhovnykh tsinnostei ukrainskoho narodu (1920 – 1930-ti rr.)* [The Role of Historical Science and Education in the Formation of the Spiritual Values of the Ukrainian People (1920s – 1930)]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk State University. [in Ukrainian].

Yaremchuk, V. (2017). *Ukrainska istoriohrafia: suspilno-politychna istoriia* [Ukrainian historiography: socio-political history]. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2026 р.

Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.

Стаття опублікована 30.05.2026.